

HACE AHMED-İ YESEVİ VE ONUNLA İLGİLİ MİNYATÜRLER

Yrd.Doç.Ömür KOÇ*

Sufi, şair ve tarikat sahibi bir alim ve mürşid olan Hace Ahmed-i Yesevi, Türk Milletinin manevi hayatında yıllarca etkinliğini sürdürmüş, birçok tarikatın de doğmasına öncülük yapmıştır. Yesevi kültürünün merkezi durumundaki Türbesi mukaddes bir ziyaretgaktır. Yesevi kerametleri ve menkıbeleriyle Türk dünyasında benimsenerek, yaygın bir şöhrete sahip bir velidir.

Hace Ahmed-i Yesevi, Batı Türkistan'ın Çimkend Şehrinin yakınındaki Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Çeşitli kaynaklarda incelememe rağmen doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadım. Babası Şeyh İbrahim, annesi Ayşe Hatun'dur. Yedi yaşında önce annesini, sonra da babasını kaybetmesiyle bakımını ablası Gevher Şehnâz üstlenmiştir. Küçük Ahmed'le ablası Oğuzhan'ın menkıbelerinde yer alan önemli merkezlerden "Yesevi" lakabını aldığı Yesi kentine yerleşmişlerdir.

Yesi kentinde o sıralarda Arslan Baba adında bir şeyh yaşamaktaydı. Ahmed Yesevi'nin mürşidi ve öğreticisi olacak olan meşhur şeyh Arslan Baba veya Arslan Bâb adlı bu Türk Şeyhinin yaydığı tasavvuf geleneği Yesi'de sürmekteydi. Arslan Baba'nın ashabın ulularından olduğunu Yesevi'nin

"Arslan Baba'mı sorsanız, Peygamber'in gözdesi;

Sahabeler ulusu, Hakk'ın seçkin bendesi;

Yattığı yer perişan, bir diken kulubesi;

Arslan Baba'nın sözlerini işitiniz teberrük" sözlerinin yer aldığı eseri Divan-ı Hikmetinden anlıyoruz.

Arslan Baba'nın Allahın rahmetine kavuşmasından sonra Ahmed-i Yesevi o zamanın önemli İslâm merkezlerinden Buhara'ya gelmiş, Şeyh Yusuf-i Hemadani'nin yanında sufilik eğitimini almaya başlamıştır. İmam-ı Azam Ebû Hanife Mezhebinden olan, Şeyh Yusuf-i Hemadâni bütün ömrünü ilim ve Tasavvuf yoluna adanmış, halkını irşada çağırarak, İslâmın esaslarını ve şeriatı öğretmeye çalışıyordu.

Ahmed-i Yesevi Şeyhi'nin ölümünden sonra üçüncü halifelğe yükselmiş, O Şeyhi gibi Hanefi Mezhebinden bir alim olup,

Hız.Peygamber'in Őeriatine ve sünnetine sıkı sıkıya bağlanmıştır. Kuvvetli bir medrese eğitimi görerek, din ilimlerinin yanında tasavvufuda çok iyi öğrenmiştir. İnanıklarını ve öğrendiklerini çevresindeki halka anlayabilecekleri bir dilde aktarmış, İslâmiyeti Türklere sevdirmeye ve ehl-i sünnet akidesini yaymaya ve yerleştirmeye çalışmıştır. Hacı Ahmed-i Yesevi vaazlarında iyilik yapmayı öğütlemiş, hırsın ve aç gözlülüğün zararlarından da bahsederek dünya nimetlerinin gelip geçici olduğundan bahsetmiştir.

Divan-ı Hikmeti'nde şöyle söylemiştir.

"Ey müminler, tâat kılıp dayanmayın;
emanettir, aziz cana inanmayın;
haram mekruh yığılmış mala güvenmeyin;
mallarını karış adlı yılan kılar.

Bu dünyaya bina koyan Karun hani,
dâva kılan Firavun ile Hâmân hani,
Vâmık, Azra, Ferhad, Şirîn, Mecnun hani,
Kahr eylese, bir lahzada yeksan kılar.

Hiç bildin mi kişi ölmeyip kalamını,
bu dünyanın vefasını bilenini,
dünya isteyip Hak lutfunu alamını?
Allah desen, göz yaşını bârân kılar."

Ahmed-i Yesevi Divan-ı Hikmeti'nde İslamiyeti ve İslâm ahlakınıda öğretmeye çalışmıştır. Ahmed-i Yesevi Hız.Peygamber'in sünnetine aşırı bağlı olduğundan altmış üç yaşına geldiğinde, tekkesinin avlusuna bir kuyu çilehane yaptırmış, İçine merdivenle inilen bu çilehane vefadına kadar ibadet ve riyazetle meşgul olmuştur.

Yesevilik, Yesevi dervişleri tarafından Anadolu'ya gelmiş, süratle yayılarak daha sonra Anadolu'daki birçok tarikatın ortaya çıkmasına öncü olmuştur. En önemli Yesevi dervişleri Sarı Saltuk ve Hacı Bektaş-i Veli, Yesevilikten günümüze kadar gelen başlıca tarikatler Anadolu'da süratle yayılarak Nakşbendilik ve Bektaşiliklerdir.

1993 yılı Dünya'da Hacı Ahmed-i Yesevi yılı olarak kutlanmış, çeşitli etkinliklerle Ahmed-i Yesevi anılmaya çalışılmıştır. Yesevi hakkında ülkemizde çok az sayıda kaynak bulunmaktadır. İncelemelerimde ne yazık ki Ahmed-i Yesevi, Hikmetleri ve menkıbeleri hakkında hiç bir minyatüre veya çeşitli tekniklerde resimlere de rastlayamadım.

Minyatür bildiğimiz gibi eski el yazması kitapları süslemek, kitapta geçen konuları daha iyi anlatabilmek için yapılan, kökü Orta Asya'ya kadar uzanan ve kendine has özelliklere sahip bir resim sanatıdır.

Ahmed-i Yesevi Divan-ı Hikmet adlı eserinde bizlere birçok öğütler, dersler vererek her bir mısrası ayrı ayrı bir minyatür konusu olacak nitelikte güzel sözler söylemiştir. O'nun hikmetlerinden, kerametlerinden ve hakkında anlatılan rivayetlerden yola çıkarak minyatür kompozisyonları hazırlamayı düşündüm. Önceleri bir hayli zorlandım, çünkü minyatürlerle anlatacağım çok önemli bir din büyüğümdü ve onu iyi tanıyamıyordum. Minyatür kompozisyonlarıma başlamadan önce her zaman yaptığım gibi işleyeceğim konu hakkında detaylı araştırmalar yaparım. Konuda geçecek giysiler, kullanılan araç-gereçler, iç ve dış mekanlar mimari, yörenin özellikleri, varsa yazı vb. çok iyi incelenmelidir. Ahmed-i Yesevi kompozisyonlarına başlamadan önce bunları inceledim. O dönemi yansıtan klasik usluhta ve teknikte minyatürler yapmam gerekiyordu. Ayrıca Hacı Ahmed-i Yesevi ve hikmetlerini iyice anlamak, sözlerini iyice irdelemek de gerekiyordu. Çok sayıda eskizler çizerek konuyu en iyi anlatan kompozisyonları belirledim. Ne yazık ki ülkemizde çok az tanınan Ahmed-i Yesevi'yi minyatürlerimden bir kaçıyla da olsa siz değerli okurlara Yesevi'yi tanıtmak istiyorum.

"Ahmed Yesevi Portresi"

Yesevi Türkistanlı olduğundan o yörenin insanların fizyolojik özelliklerini inceledim. O'nun çeşitli kaynaklardan faydalanarak portresini çizmeye çalıştım. Bugüne kadar Ahmed Yesevi'nin hiç portresi yapılmamıştı. Bu portre bir simge olarak düşünülmüştür. Ahmed Yesevi'nin koyu mavi zemin üzerinde yer alan beyaz portresinde, minyatürlerde rastladığımız din büyüklerinin başları üzerindeki (24 ayar varak altın) hâreyle işledim. Ahmed Yesevi zeminden çıkıyormuş izlenime sahiptir. Sayın Gençosmanoğlu'nun şürinden bir mısraya da minyatürümde yer verdim. (Resim I)

"Ahmed Yesevi ve Türbesi "

Ahmed Yesevi ölümünden sonra büyük bir törenle defnedildiği küçük türbesi, bölge halkı ve diğer ülkelerden gelen ziyaretçiler için adak adama, adakların gerçekleşmesi halinde şükür yeri olarak dünyadaki ziyaret yerleri arasındaki en zenginlerdendir.

Emir Timur 12. yüzyılda yapılan eski türbenin yerine yeni bir türbe yaptırmıştır. Ahmed Yesevi'nin Külliyesi 46.5x65 m. ölçülerinde ve binaya iki yanında minare bulunan büyük bir portaldan girilir. Külliye cemaat yeri olarak kullanılan Bakırkazanlı oda, Ahmed Yesevi'nin sandukasının bulunduğu türbe odası, mescit, kütüphane, kuyulu oda ve iki büyük odadan oluşmuştur. Türbenin kubbeleri ve duvarları

çinilerle bezenmiştir. Türbenin üç cephesinde üst kenarı takip eden epigrafik teyzinat Kur'an'dan ayetler içerir, taş kaide ve epigrafik teyzinat arasındaki duvarlarda fırınlanmış sırlı tuğladan yapılmış kuffi yazılarla "Allah, Muhammed, elhamdülillah, Allahû ekber, Lailahe İllallah vb." donatılmıştır.

Hoca Ahmed Yesevi ve Türbesini işlediğim kompozisyonumda sol üstte altın varaklı hâre içinde Ahmed Yesevi'nin beyaz portresine, sağ üstte ise Divan-ı Hikmet adlı eserinden

"Vah ne yazık geçti ömrüm gaflet ile;

Sen bağışla günahlarımı rahmet ile;

Kul Hoca Ahmed sana döndü hasret ile;

Kendi ateşine kendisi yanıp yakılır imiş." mısrası, ortada ise detaylarıyla külliye ve Yas kentini birkaç binayla göstererek, alt kısımda ise Hoca Ahmed Yesevi'nin Türbesi, Kazakistan Türkistan (Yas) şehri yazısına kompozisyonumda yer verdim. (Resim II)

"Ahmed Yesevi ile İlgili Menkıbeler"

Ahmed Yesevi'nin menkıbelerinden birisi olan hurma konusunu anlatan kompozisyonum iki tam sayfa halindedir. Konu anlatımına sol sayfadan başlayıp, sağ sayfada bitirdim.

Sol sayfada geçen konuda, Hz.Peygamber'i ve Ashâbını cami içinde sohbet ederken göstermektedir. Yüzü peçeyle örtülü olan figür Hz.Peygamberimizi (s.a.v.) simgelemektedir ve sağ elinde bir tabak hurma bulunmaktadır. Caminin içinde kompozisyonun hemen hemen ortasında bulunur, sol üst köşede ise bulutların içinden çıkan yüzü peçeyle örtülü Hz.Cebrail yer almaktadır. Peygamber efendimizin önünde Arslan Baba ayakta, hurmayı alırken görülmektedir. Palmiyer Hz.Cebrail'in azametiyle yatmıştır, Ashap kompozisyonun altında gösterilmiştir. Mekânın cami olduğunu vurgulamak için üzeri yarı yarıya kapalı, mihrap ve yere seccadeler serilmiştir. Minyatür kompozisyonunu izleyicilere daha iyi anlatmak için sol altta konuyu açıklayıcı "Aç kalan Ashâb Hz.Peygamber'den yiyecek ister. Hz.Peygamberimizin duası üzerine Hz.Cebrail cennetten bir tabak hurma getirir. Ashâb hurmadan alırken bir hurma yere düşer. Hz.Cebrail "Bu hurma ümmetinizden Ahmed'in" der. Hz.Peygamber Arslan Baba'nın damağına hurmayı Ahmed'e vermesi için yerleştirir" yazısına yer verdim.

İkinci sayfada sol üstte merakla olayı izleyen melekler, sağ üst köşede ise konuyu açıklayıcı,

"Arslan Baba Yesi'ye gelir, Ahmed'i arar, onu mahalle çocuklarıyla oynarken bulur. Arslan Baba henüz hurmadan bahsetmeden çocuk Ahmed, emaneti teslim etmesini söyler, Arslan Baba hurmayı sahibine verir" yazıya yer verdim. Ahmed Yesevi'nin yaşadığı kentteki ortamı yansıtmak için o yörenin mimarisine uygun evler, hayvanlar ve birkaç yaşlı insan figüründe yer verdim. Minyatürümün ana konusunu anlatmak için Arslan Baba, başının üzeri hâreli (altın varakla) çocuk Ahmed ve arkadaşları sokakta oyun oynarken gösteren sahneyi, evlerden biraz uzak tutarak dikkati o bölgeye çekmek amacıyla kompozisyonun sağ alt köşesinde yer verdim. Her iki sayfanın ortasında "Hoca Ahmed Yesevi ile ilgili menkıbeler" yazılıdır. (Resim III).

Ahmed Yesevi ile ilgili minyatürlerim Standart Dergisinde Aralık 1993'te makalemle birlikte yayınlanmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi ve Ege Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenledikleri Ahmed Yesevi Sempozyumunda minyatürlerim sergilenmiştir. Ayrıca Yesevi minyatürlerim Kültür Bakanlığı'nın Ankara'da açtığı Devlet Türk Süsleme Sanatları karma sergisinde sergilendi ve "Ahmed Yesevi ile ilgili menkıbeler" adlı minyatürüm ödül aldı. 3-10 Ekim-1994 tarihleri arasında Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesinin ilk defa öğretime açılması nedeniyle düzenlenen Öğretim Elemanları Karma sergisinde Erzurumlu hemşerilerimin de beğenisine sunulmuştur. Ahmed Yesevi minyatürlerimle Ahmed Yesevi'yi anlatmak, O'nu tüm dünyaya tanıtmaya çalışmakla görevimi bir bakıma yapmanın mutluluğunu ve heyecanını yaşıyorum. Ahmed Yesevi'yi Orta Asya Türk Cumhuriyetleri tanıyor, ne yazık ki bizler O'nu yeterince tanımıyoruz, bizim kendi kültürümüze ne kadar önem verdiğimizizin de göstergesi olduğunu belirtmek isterim.

* Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Öğretim Üyesi.

KAYNAKÇA

-Prof.Dr. Kemal ERASLAN, Ahmed-i Yesevi, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi-ANKARA, 1993

-Naim-Bak.NURMUHAMMEDOĞLU, Hoca Ahmed Yesevi Türbesi, Kültür Bakanlığı/1343 Sanat Eserleri/15, Türk Tarih Kurumu Basımevi-ANKARA,1991.

Resim- 1: Ahmed Yesevî Portresi

Resim- 2: Ahmed Yesevî ve Türbesi

Resim- 3: Ahmed Yesevi ile ilgili Menkibeler.
Devlet Türk Süsleme Sanatları Yarışmasında 3. Ödülü almıştır.